

TIJORAT BANKLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Karimov Bahromjon Muqumjon o'g'li

Bank Moliya akademiyasi MBA 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tijorat banklarida korporativ boshqaruvning ahamiyati va uning samaradorligini baholash haqida so'z boradi.*

Kalitso'zlar. *Bozor qonuniyati, ijtimoiy-iqtisodiy, taraqqiyot, korporativ boshqaruv, biznes.*

Bozor qonuniyatlarini hisobga olgan holda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot yo'nalishlari belgilangan davlatlarda korporativ boshqaruv amaliyotiga doimiy ravishda diqqat-e'tibor qaratilgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Shu boisdan mazkur masala xalqaro iqtisodiy tashkilotlarning ham e'tiboridan chetda qolmasdan kelmoqda. Xususan, Jahon banki guruhi tomonidan har yili e'lon qilib kelinayotgan "Biznes yuritish" (Doing Business) hisobotlarida biznes yuritishga ta'sir etuvchi muhim omil sifatida minoritar investorlar huquqlarini himoya qilish holati alohida davlatlar kesimida tahlil qilinib, reyting tuzib chiqilmoqda.

Shuningdek Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan 2015-yilda hozirgi real shart-sharoitlardan kelib chiqqan holda "Korporativ boshqaruv prinsiplari" qayta e'lon qilinganligi korporativ boshqaruv amaliyotining milliy va jahon iqtisodiyoti uchun qay darajada muhimligini ko'rsatmoqda. Respublikamizda ham iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash maqsadida korporativ tuzilmalar, xususan aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini samarali tashkil etish maqsadida qator islohotlar o'tkazilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda iqtisodiy sohalar bo'yicha tayyorlanayotgan mutaxassislarning zamonaviy korporativ boshqaruv xususida yetarli darajada bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlash iqtisodiy oliy o'quv yurtlari oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Bunda esa aksiyadorlik jamiyatlari (umuman, barcha korporativ tuzilmalar) faoliyati bo'yicha real amaliyot va bu boradagi ilg'or xorij tajribalari asosida o'quv adabiyotlari yaratish va ta'lim tizimiga joriy etish maqsadga muvofiq sanaladi.

Banklarda korporativ boshqaruvning o'ziga xosligini tadqiq etish bu, tijorat banklarining kapitallashuv darajasini yanada oshirishga, resurs bazasini barqaror o'stirishga, iqtisodiyotning muhim tarmoqlarini rivojlantirish yuzasidan kompleks dasturlarni amalga oshirishga, investitsion faollikni kuchaytirishga yo'naltirayotganligini tahlillar natijasida kuzatish mumkin. Tijorat banklarida korporativ boshqaruvini tadqiq etish, uning mexanizmlarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan takliflarni shakllantirish, respublikada mavjud

mulkdorlar tarkibida davlat ishtiroki bor banklarda ushbu xulosalardan korporativ boshqaruvni takomillashtirishda qo'llash mumkinligi bilan ahamiyatlidir.

Iqtisodiyotni rivojlantirishning barcha bosqichlarida innovatsion loyihalarni moliyalashtirish masalalarini ko'rib chiqish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida korporativ boshqaruv tizimini shakllantirish va yanada takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Korporativ boshqaruvni joriy etish va takomillashtirish orqali O'zbekiston kompaniyalari mumkin yangi sifat darajasiga o'tish. Korporativ boshqaruvni rivojlantirish va bu tizimni takomillashtirish muhim masalalardan biridir. Korporativ boshqaruvni takomillashtirish va uning o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, jahon iqtisodchilari korporativ boshqaruvni raqobatbardoshlikni ta'minlashda hal qiluvchi kuch sifatida baholaydilar. Chunki bu ibora "guruh a'zolari o'rtasidagi interaktiv muloqot" degan ma'noni anglatadi. Bu boshqaruv samaradorligini oshirish uchun barcha ishtirokchilar o'rtasida faol aloqa o'rnatish, minoritar aksiyadorlar ulushini ko'paytirish orqali mulkni ijtimoiylashtirish, boshqacha qilib aytganda, uning faoliyatidan ozmi-ko'p manfaatdor bo'lgan barchani korxona boshqaruviga jalb etish demakdir. Bizga ma'lumki, korxonalarda zamonaviy boshqaruv usullaridan foydalanish ularga mutlaqo yangi tuzilmani yaratish, aksiyadorlar, jumladan, minoritar aksiyadorlarning jamiyatni boshqarishdagi rolini oshirish imkonini bermoqda. Bundan tashqari, aksiyadorlik jamiyatlari xorijiy menejerlarni jalb qilish imkoniyatiga ega bo'ldi, bu esa, o'z navbatida, korxonalarni modernizatsiya qilish, iqtisodiyotga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy sarmoyalarni ko'proq jalb etish orqali yuqori samaradorlikka erishishga xizmat qiladi. Aniqrog'i, pirovard natijada korxonalar bozor talab va taklifiga asoslangan yangicha yondashuvlar asosida faoliyat yuritadi. U muammolarni tezda hal etishga, yangi raqobatbardosh investitsiya loyihalarini amalga oshirishga, qo'shimcha aksiyalar va qimmatli qog'ozlar chiqarishdan daromad olishga intiladi.

Respublika yirik tijorat banklari faoliyatining asosiy yo'nalishlari – bu iqtisodiyotning tarkibiy tub o'zgarishlarida, sanoatni, agrosanoatni modernizatsiyalash, texnikaviy va texnologik jihatdan qayta jihozlash bo'yicha investitsiya loyihalarida keng miqyosda ishtirok etish, korxonalarni qo'llab-quvatlash va ularni moliyaviy sog'lomlashtirish, resurs bazasini jadal ken-gaytirish hisoblanadi. Investitsiyalash salohiyatini, kapitallashuv darajasini doimiy tarzda oshirish, moliyaviy resurslarning manbalarini diversifikatsiyalash – bank amaliyotlari ko'lamini kengaytirilishi uchun ham, bankning kredit beruvchilari, depozitorlari (omonatchilari) hamda sarmoyadorlari oldida o'z zimmasiga olgan majburiyatlarini o'z vaqtida bajarilishi uchun ham zamin yaratadi.

Korporativ boshqaruvni takomillashtirishning ham dolzarbligi ko'pgina banklarda kuzatilgan. Korporativ boshqaruv tizimi mavjud bank boshqaruvida muayyan rol va ahamiyatga ega. Chunki u boshqaruv bankning iqtisodiy natijalariga ta'sir qiladi. Banklar mablag' to'playdi jamiyatlar va ularga mezbonlik qiladi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda banklar firmalar uchun tashqi moliyalashtirishning

juda muhim manbai. Banklar, shuningdek, firmalarning korporativ boshqaruvi samaradorligiga ta'sir qiladi, moliyaviy bozorlarga bevosita kirish imkoniyati bilan. Shuni ta'kidlash kerakki, samarali korporativ boshqaruvning asosi quyidagilar: -da belgilangan vakolatlar va majburiyatlarning aniq taqsimlanishi bankning ichki hujjatlari; - tegishli javobgarlik; - bank boshqaruv organlari o'rtasida vakolatlarni taqsimlash va tarkibiy bo'linmalar, o'zaro nazoratni ta'minlash va oldini olish bank uchun salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan qarorlar; - Kuzatuv kengashining yuqori malakali a'zolari va o'z vakolatlarini yaxshi biladigan bankning ijro etuvchi organi va mas'uliyat, ishbilarmonlik etikasining yuqori darajasiga rioya qilgan holda o'z vazifalarini bajarish. Banklar rivojlanishida korporativ boshqaruvning muhim rolini ko'rish mumkin ichida:

- Moliyadan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi, bu esa investitsiya, iqtisodiy ko'rsatkichlarni oshiradi o'sish, bandlik.

- kapital qiymatining pasayishiga va bank bahosining oshishiga olib keladi; bu esa o'z navbatida sarmoya va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi.

- operativ faoliyatni takomillashtirishga yordam beradi, qaysi resurslarni taqsimlashni, samarali boshqaruvni, yaratishni yaxshilaydi.

- davlat va firma darajasida past xavf, bu esa o'z navbatida kamroq bankrotliklarni, kamroq moliyaviy inqirozlarni ta'minlaydi;

- manfaatdor tomonlar bilan yaxshi munosabatlarni ta'minlaydi, umumi muhitni yaxshilashga hissa qo'shadi.

Respublikamizdagi yirik banklarning barchasi aksiyadorlik ko'rinishida tashkil etilgan bo'lib, korporativ boshqaruvning banklar rivojlanishidagi quyidagi jihatlari muhimdir: bu ko'rinishdagi boshqaruv shakli banklar tomonidan moliyalashtirish manbalarini olish imkoniyatini kengaytiradi, bank kapitali qiymatini pasayishiga ta'sir etadi, operasion faoliyatining yaxshilanishiga, resurslarni samarali joylashishiga hamda turli ulushdorlar bilan korporativ munosabatlarning yuqori samaradorligini ta'minlaydi. Jahon moliyaviy-iqtisodiy tizimidagi turli salbiy tebranishlar shuni ko'rsatdiki, banklarning huquqiy va repu-tasiya riskini boshqarish, banklar va uning omonatchilari uchun juda katta ahamiyatga ega. Qator banklarning nobarqaror holati ular tomonidan qonunchilik, tartibga soluvchi yo'riqnoma va axloqiy kodekslarga amal qil-maslik holatlari bilan bevosita bog'liqdir. Ko'plab banklar ichki nazorat jarayoni va risklarni boshqarishni tako-millashtirishga harakat qilmoqdalar. Respublikamiz bank tizimida korporativ boshqaruv an'analari yetarlicha mustahkam shakllanmagan bo'lsa-da, korporativ boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha bir qator ijobiy siljishlar yuz berayotganligi qayd etish lozim.

Birinchidan, banklarda korporativ boshqaruv tizimini tadqiq etishda ikkita o'ziga xos omilni ajratib ko'rsa-tildi: bank tizimining past darajada shaffofligi va ushbu tizimining davlat tomonidan yuqori darajada tartibga soli-nishi. Banklar tizimli ahamiyatga ega bo'lganligidan, Hukumat tomonidan depozitlar kafolati, yoki

ularni davlat tomonidan sug'urta qilish ko'rinishida qo'llab-quvvatlanadi. Korporativ boshqaruvni tashkil etishda banklar, kor-porasiyalardan quyidagi o'ziga xosliklar bilan farqlanadi: banklarning faoliyati va risklilik darajasini baholash qiyin, banklar yuqori leverjga ega, ko'pgina qisqa muddatli talablar yuqori riskli bo'lib, bankni osongina bankrot qilishi mumkin. Depozitorlar, qarz beruvchilar va aksiyadorlar o'rniga, huqumat banklarni monitor qilish rolini bajaradi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash natijasida bank boshqaruvini risklarni olishda mas'uliyatsizlik muam-mosining yuzaga chiqishi mumkin;

Ikkinchidan, korporativ boshqaruvda ishtirok etuvchilar (yirik aksiyadorlar, kichik ulushga ega aksiyadorlar, yirik kreditorlar, kichik hajmli kreditorlar va tartibga soluvchi organlar) banklar boshqaruviga turli darajada ta'sir etish imkoniyatiga ega. Kompaniyani boshqarish va o'z maqsadlariga erishish uchun yirik aksiyadorlar va kreditorlar sezilarli darajada imkoniyatlarga ega bo'ladilar va bu holat kichik hajmdagi aksiya egalarining manfaat-larini paymol bo'lish hollariga olib kelishi mumkin. Kichik hajmdagi aksiya egalari va kichik hajmdagi kreditorlar korporativ boshqaruv darajasiga chegaralangan tarzda ta'sir etadilar va axborot assimetriyasi sezilarli darajada ekanligi, "free-rider" muammosi, ya'ni nazorat etish xarajatlari tufayli kichik hajmdagi aksiyadorlar menejer-larning nazoratdan chetda qoldirishlari mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xalqaro darajada banklar mulkdorlari tarkibida oilalar tomonidan boshqariladigan banklarning ulushini yuqori ekanligini kuzatish mumkin;

Uchinchidan, tadqiqotlar xorijiy mamlakatlarda birlashish va qo'shib olishlar bozori, menejerlarni aksi-yadorlar manfaati uchun ishlashga rag'batlantiruvchi samarli mexanizmlardan biri ekanligini ko'rsatadi. Ammo tadqiqotlar, O'zbekistonda fond bozorining likvid emasligi, birlashish va qo'shib olishlar mexanizmining bank menejerlarini samarli ishlashga ta'siri zaifligini ko'rsatdi; Shunday qilib, respublika tijorat banklari korporativ boshqaruv tizimining yanada samaradorlini oshirish orqali respublikaning barcha hududlaridagi turli xil mijozlarning bank xizmatlariga bo'lgan talablarini keng miqyosdagi xizmatlar ko'rsatish yo'li bilan qondirib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Suyunov D. Korporativ boshqaruv mexanizmi: muammo va yechimlar. Monografiya. – T.: Akademiya, 2007. – 319 b.
2. Xodiyev B. va boshq. Korporativ boshqaruv. – Toshkent – 2012. – 246 b.
3. Elmirzayev S. E., Berdiyev U. J., Bo'riyev J. P. Milliy korporativ obligatsiyalar bozori: joriy holat va istiqbollar // Iqtisod va moliya / Ekonomika i finansi. 2021, 2(138)

4. Ashurov Z. A. O'zbekistonda korporativ boshqaruv tizimini zamonaviy xalqaro standartlar asosida innovasion rivojlan-tirish istiqbollari// "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy elektron jurnali. No 4-5, avgust-oktyabr, 2018-yil

5. Турсунова Н. Корпоратив молияни бошқаришда молиявий таъминотни самарали ташкил этиш йўллари. Монография. – Т.: "Иқтисод-Молия", 2017. – 152 б